

אמר מנחם בן שלמה לבית מאיר

אמר נעים זמירות ישראל אז דכרת כחזון לחסידריך ותאמר שויתיי עזר על גבור הרימותי בחור מעם (תהלים פט כ). ידוע כמלת גבור שהיא תואר נגזר מגבורה והגבורה מלה מונחת דרך כלל על חוזק והתגברות אבל דרך פרט תאמר על ב' מינים, הא' על חוזק וניצוח האויבים אם שיודע על זה כנסיגות על אחרים בהתגברו על אויבו חסיד, אם שיודע זה מצד נסיון בעצמו וקלות מרוצתו בלימוד הגירת חרכו והרגיל עצמו בשאר מיני הגבורות, אם שנודע מצד כמות איבריו ומשמן בשרו ועובי צוארו עם מה שיראה מאכירות לב עד שיכירו רואיו בו היותו מוכן לכך לנצח אויביו אם יודמן ויבואר מזה הסין כל אחד מאלו בשם גבור כאומרו גבור חיל (שופטים יא א ועוד) מאריות גברו (ש"ב א כג) הםה הגבורים (בראשית ו ד) גבורים הםה זמרי נפש (ש"ב יד ח). ועל דרך ההשאלה יושאל זה הסין ג"כ על האל ית' יריע אף יצריח על אויביו יחגבר (ישעיה מ"ד י"ג) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה (שם) ה' עוז וגבור ה' גבור מלחמה (זמור כד), ויושאל זה הסין ג"כ דרך דרש על המתגבר בחכמה עד שינצח החולקים עמו על דרך אומרם ז"ל כל חקובע מקום לתורתו אויבים נופלים תחתיו וקרא הנח אויביו החולקים כמו שאז"ל אפי' אב ובנו הרב ותלמידו שנושאים ונותנים זה בזה בהלכה נעשים אויבים זה לזה שנאמ' לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער כמו שביארנוה במקומה בראש' (1) של קידושין (9 ע"א) קצת (2) חיבורינו ועל אותה איכה אמ' כחציו ביד גבור כן בני הנעורים כפתוח על האבן (3) וכן דרשו ז"ל בפסוק חנה ראיתי בן לאישו (4) בית הלחמי וגו' (5) גבור חיל כמלחמה של תורה. וכן יושאל זה הסין ג"כ על כבישת היצר מתאוותיו הגשמיים והתגבר האדם להכניע

(1) צ"ל: בראש' (2) צ"ל: בקצת. (3) עיין פירוש הסהר במזמור קכח

(4) ש"א פו יג ושם כתוב לישי ושמו אישי נמצא רק ברה"א ב, יג. (קבו אצלנו).

(5) עיין חגיגה יד. סנהדרין צג.

הכחות הגשמיים מבקשי הסותר תחת רגלי מוסר וטוב הנהגותיו כאמרם ז"ל איזהו גבור הכובש (b) את יצרו וכן שהביאזה מדכת' טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלכוד עיר כמו שביארנוהו במקומו¹) וגם זה הוא מן חמין הראשון והוא שכבר ידעת מה שאמ' הפילוסוף שהמלכות שלשה מינים מלך במדינה ומלך בביהו ומלך בגופו וכמו שהמלך צריך להישיר בני המדינה ולשומרם מן העול והחמס ומעשיית הרע כן בעל הכית בכני ביתו צריך שישמרים זינהגם בדרך ישרה ויזכיה הראוי להזכיה במה שצריך בתוכחתו ולעזור למי שרואה בו הנהגה ישרה שלא יסיתו אתה מאהיו להטותו מני אורח כמאמ' כי ידעתיו למען אשר יצות את בניו ואה ביתו אחריו (בראשית יח) וכן צריך האיש בגופו להכניע כחות היצר ולהשפיל תאותו עד שיגביר היצר הטוב עליו וכבר ידעת מאמרם ז"ל המשל הנשוא על אומרו ע"ה עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו' ועל המלך הגדול הסוכב אותה ברוב חילו והילך המסכן הנמצא בה ומלט את העיר בחכמתו כמו שביארנו במקומו²). וזה חמין כלו מן הגבורה יקרא בלשון לעז ושאלציא³).

וחמין חב' שהוא נאמ' על דרך אחרת לענין רבוי הדבר, הן רבוי בכמות המתחלק כגון רבוי המספר כאמרו ואם בגבורות שמונים (מזמור יצ) ופשעיהם כי יחגברו (איוב לו ט), וכן רבוי בכמות מתדבק כענין ויגברו חמים (בראש' ז יח) ובשניהם יחד כרכות אביך גברו (שם מט) ואין זה מענין הראשון כלל וזה חמין יקרא בלשון לעז אפודיראמינטי⁴). וכן יתואר האדם בו כוח חמין גבור כאוסרו גבור בארץ יהיה זרעו (מזמור קיב) ופירושו לדעת קצת שיהיה זרעו רב ובלעז אפודיראט⁴). ויושאל זה חמין גם על עשיית האדם מלאכתו בכחו ובחוזק והתגברות וחיילים יגבר (קהלת י י) שפירושו ררך פשט אם קחה הברזל ר"ל שאם הברזל שהוא בא לחטוב עצים בו מעלה חלודה צריך הוא להתגבר (22) ולחוסף ככה אע"פ שבמקומו ביארנוהו בדרך יותר נכונה ומהו יתפשט על כל דבר הכא בשפע הן בשפע הריבור כאומרו ללשונינו נגביר (מזמור יב) הן בשפע שכלי הן על מקבל השפע שאם יקבלנו ככה ובחוזק ובהתגברות כאומרו על הצורות הנפרדות גבורי כה עושי דברו לשמוע בקול דברו (שם קג) ורמו בעושי דברו על המשכם לרצונו להשפיע לזולתם איש איש לאשר תחתיו וכן רמו בענין לשמוע בקול דברו קבלת שפעם מכבודו ית' וכן נאמ' עיר גבורים עלה חכם (משלי כא כב) ודרשו' בו זה נקרא עולם המלאכים עיר גבורים וכמו שאמרו בביר⁵) עיר שיש בה זכרים ולא נקבות רמו שאין שם דבר חומרי כי החומר יקרא בלשון נקבה ונאמ'

(1) כפי משלו טו, לב ופיא פרק ה. (2) נדרים דף לב ע"ב ובפירושו לקהלת ט.

(3) מלשון טרוו (Edelmut, Ritterlichkeit) vasalatge.

(4) בליים (mächtig) apoderat, (Macht) apoderament.

(5) עיין ויקר"ר פ' לא טו' ה והובא בילקוט משלי שם כשם ויקר"ר.

על האל ית' נבר חסדו על יראיו (מוזמר קג) כי נבר עלינו חסדו (מו' קיו) ועל חוץ השבועה והכרית והגביר ברית לרכים (דני' ט, כו). והונח בזה הפסוק התואר הזה ר"ל גבור להורות כי הכוונה על אדם שלם יונח עליו תארי הגבורה על שני הפנים בכל הלקיחה הן חסין הראשון בנצוח האויבים במלחמה ובניצוח החולקים בחקירת החכמה ובניצוח הכחות הגשמיות הן על קנין השני בכובי עבודותיהם לאל והתחזק במלאכת ה' והתאמץ בקבלת שפע מולתם וכחשפתם לזולתם ונצטרף¹) עם כל זה עזר האלהי בהצלחת שלימותו כאומר שויתי עזר על גבור כלום' שעם היותו גבור מצד הכנתו וטבעו נצטרף בו עזר אלהי ואז נכפלה גבורתו ותוא דומה למאמר הפכי לזה יהיו כמותן לפני רוח ומלאך ה' דוחה (מומי' לה) הכוונה שיהיה מלמולו חזק ונקל כמותן שהוא קל מצד עצמו ושחוא לפני רוח והוא סבה שנייה לנרנודו ומלמולו ועם זה שיצטרף בו שיהיה מלאך ה' דוחה כן בכאן בהפך זה שעם החגברו מצד טבעו והכנתו בכל מיני הגבורה היה לו עזר (2b) אלהי מכוון מאתו ית' לענין הצלחה יתירה.

כל זה יורה שתענין מונח על אדם נכבד בתכלית המעלה ושלם בכל מיני שלימות המעודדי' לחשפיע על ידו לזולתו הצלחה יתרה ואמתיית. ועל זה הצד בא המחלוקת ברז"ל בפסוק זה על מי נאמ' ואע"פ שהמוזמר תחוא והוא מוזמר פט נראה שנאמ' על דוד, כן מרכי הנבואות לכא לפעמים דבר מפורז בתוך ספור נבואי רומז לדבר מיוחד בלתי נקשר לפניו ולאחריו. ומה הצד פירשוהו רבי' בקצת מקומות על אבר הים אבינו²) וגם הפסוק הדבק לזה אל מצאתי דוד עברי וגו' דרשו בו כן מצאתיו בסדרו³) שהוא רומז אל זמן אברהם כאלו אמ' שנבחרת אברהם הצי"ל את לוט העומד שם ונקשו מסנו אמות שמחם יצא דוד. והאמת שא"א ע"ה נמצאו בו כל ענייני הגבורה המצאם בכתובים כשתקריך ספורי הנהגותיו ותדקדק בהם אחת לאחת כי גבורתו בנצוח התברר מענין וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את הניכיו ילדי ביתו וגו' ויהלך עליהם לילה ויכם וירדפם עד חובה וגו' ונצוח החולקים בדרישת החכמה ידוע שכל בית אביו עוכרי ע"ז והוא בצאתו מרחם אמו נולד בהכנות טבעיות כענין בטרם אצרך בבטן ירעתוך ובטרם תצא מרחם הקדשתך נביא לגויים נתחך (ירמי' א ה) כלום' שהכינותי טבעיך בדרך היותך ראוי ומוכן להגיע למעלת הנבואה ותכף שהיה לו מעט דעת ועוכר ע"ז עם שאר בית אביו ובית משפחתו הוא פוסח ומשוטט כלכו איך אפשר להיות הכוכב התוא אשר הוא נעכר מהם בלא מנהיג עליו ולא היה לו מי שילמדוהו אף אין סגיר אף אין משמיע ותוא מושקע בזאת האמונה באור כשרים

(1) בפנים כתוב נצטרף ובגליון נ"א נצטרף. (2) ויקיר פ"א תנחומא לך לך סי' יד (ובהוצאת רש"ב סי' יח). (3) יבמות ע"ו. וילקוט ר"י פ"ד לפ"י קום קח את אשתך וגו' ומוזמר פ"ח לפ"י או דברת בחזון.

כאמרו אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים (ירמי' ט') ועל זה אמרו ז"ל
 בן שלש שנים (3^a) חכיר אברתם את בוראו ותוא על דרך צחות על שזמן זה הוא
 זמן התחלת למוד כאלו אמ' שבתחלת למודו עלה מעניינו חכיר לכל רואיו שהוא
 יכיר את בוראו ומרח וחקר וחשתלך בלמוד החכמות עד שירע וישיג שיש אלוה
 מנהיג ובורא את הכל והיה אז בן ארבעים שנה והוא אומרים במקום אחר בן
 ארבעים שנה חכיר אברתם את בוראו¹) והוא אמרם ז"ל א ש ר י ה א י ש א ש ר
 ל א ה לך ב ע צ ת ר ש ע י מ זה אברתם שלא הלך בעצת אנשי הפלגה שחיו
 רשעים כדכתי' הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים²)
 וכבר ביארנו בקצת חיבורינו שעניינם היה שכפרו במציאות האל ובמציאות כל
 נפרד, בנו [מגדל] וראשו בשמים אבל לא ראו את ה' נצב עליו ולא מלאכי אלהים
 עולים ויורדים בו כמו שהארנו בכיארור זה בקצת חיבורינו ואברתם ע"ה השיג
 הכל ברעיונו הדק ובשכלו החזק ואז התחיל לדרוש ולחקר דרך תשובות עם
 המתנגדים עד שבקשו לתורגו ונעשה לו גם ויצא לחון ודרש ברכי-ע"ה עד שנקבצו
 לו אלפים ורבות מיש...³) שרשי האמונות בלב כל העולם. ואין צריך לחקור עליו
 בנצוח כל מה גופני כי כלו נתיחד לעבודתו ית' מצורף אל עמרו בכמה נסיונות
 שכבר ביארנו ענייניהם במס' אבות וכפרט בנסיון העקרת. ותמין הב' סן הגבורה
 ברכיו עבודתו לאל ית' ותהתחזקות ותהתאמצות במלאכתו הנשגבה יעיד עליו
 אמרו ז"לך אברם כאשר דבר ה' כלום' תקף שרבר אליו ה' לא אחר
 לעשות את הדבר ואמ' ויצאו ללכת ארצה כנען כלום' שתחלת
 מחשבתם היתה לכך ולא נה ער שהוציא מחשבתו לפועל. ותתגברות קבלת שפע
 מזולתו יורה על זה שלימותו העצום וכן שלימות השפעתו לזולתו כאומרו אנכי
 סגן לך שכרך הרבה מאד (3^b) ואמ' דוד ע"ה אז דברת כחזון רצו למח
 שאמ' אחר תבררים האלה היה דבר ה' אל אברם בסחזה (בראשית יט). ומצד
 היות דוד ע"ה רצו בזה המזמר על חרבן בית המקדש ופלטול הגליות אמ'
 שכבר תודיעם או בחזון לחסירו הקדום אברתם במראות בין הכתרים⁴)
 ואמ' עליו הרימותי כחור מעם כלום' שבחרו⁵) והרימו מתוך עם פתי ובער מדעת.
 ובקצת מדרשות פירשו פסוק זה על ששה רב' ע"ה⁶) ואין ספק שכן
 התיחסו בו כל חלקי הגבורה כי נצוח האויבים בגבורתו יודע⁷) בקנאתו על צרת
 העם כאומרו ויצא אל אחיו וירא במבלותם (שמות א) ר"ל שהתכוון בצרתם

4 נדרים לב ע"ב אמר ר' אמי בר אבא בן ג' שנים חכיר א"א את בוראו שני עקב וגו'
 וכן דרש ריש לקיש כ"ד פ' ל, וסד וצח אבל ר' חנינא ור' יוחנן סברי ארבעים ושמונה היה
 בחכירו את בוראו ומספר ארבעים שנוכר כאן נמצא ברמב"ם הל' ע"ז פ"א ה"ג. (2) ע"ז
 יח סע"ב. (3) מ"ש' אין ספק שהוא מ"ס ונראה להגיה ו ה ש ר י ש. (4) פסיקתא
 דף ס"ג. (5) בכ"י שבחורו. (6) ויק"ר פ"א. (7) בכ"י תודע.

(ונתנת) וחם¹) לבכו אליהם [והרג] את הסצרי המכה כדכתי' ויך את הסצרי ויטמנתו בחול (שם) ושאר חלקי הגבורה אין צורך להקור עליו בהם אלא שהם ז"ל פירשוהו כפרט על סתן תורה והוא שדרשו ז"ל או דברת בחוון להסידך זה משה שנתן לבו²) לשמוע קולו של חביה במתן תורה ומכל כחו יותר משה שלא היו כל ישראל יכולים לסבול שני' קול' ה' בכח (תחלי' כט) ויהי כשמעכם את הקול וגו' ותקרבון אלי וגו' ותאמרו הן הראנו ה' אל' את' כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו וגו' אם יוספים אנחנו לשמוע את קול' ה' אל' ומתנו (דברים ה) וחוא ענין אומרים ז"ל בהגדה³) שיצאה נשמתם כלום' שכתבתם זה יצאה נשמתם מחיק החומר כאלו נשללה ממנו לגמרי וכן אמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל' ידבר עמנו אל' פן נמות. והוא הענין הרמוז בדברי שלמה נפשי יצאה בדברו (שה"ש ה ו). ואמ' שויתי עור על גבור על שם והאלהים יעננו בקול (שמות יט) מלשון ותארץ תקנה את הדגן והתירוש והיצחק (תושע ב כד) והכסף יענה את הכל (קוחלת י יט) או פירושו יחב הכמתא להכימין (דניא' ב כא). ואמ' הריפותי בחור (42) מעם רומז על עם מיוחד כלום' עם היותו בתוך עם נבחר הורם הוא מהם כמו שידוע בבבל מחלקתו כי כל העדה כלם קרושים וכתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל' ה' (במרכב טז) והוא המכוון בדברי חז"ל באמרו ששאלוהו מלית שכלה תכלת פטורה מן הצצית או חייבת וכן בית מלא ספרים פטור מן המזוזה או חייב⁴) וחיתה כוונתם מאחר שכולה תכלת מה צורך בה לציצית וכן בית מלא ספרים מה צורך לו במזוזה כלום' וכן הענין בעדה מאחר שהם קרושים כלם אין צריכים למנהיג וירוע שזה היה רוע לב ובלבול סדר והריסת כל מצבות ההנהגה. ולחיות כמו שביארנו ענין המומוד רומז על ענין מלמול הגליות אמ' שכבר הודיעם (או בנבואה⁵) המיוחד) כמו שידוע מיערי התורה כי תוליד בנים וכו' ועשיתם פסל וכו' ואפיץ ה' אתכם וגו' (דברים ד), וכן במקצת סדרשות פירשוהו על אלי הו וקצתם על אדם הראשון⁶) אלא שאין פשוטי המקראות מתישבים עליהם. ומפרשי המקראות⁷) הניחו הענין על דוד עצמו ר"ל שדוד אמרו על עצמו ולדעתם אותה למיד שבמלת להסידך במקום בעבור וקרא עצמו חסיד על דרך אמרו שמרה נפשי כי חסיד אני (מזמור טו) והענין כלום' שמלכותי לא נודמן במקרה שכבר נתקד בנבואה לאב הנבחר ר"ל יעקב אבינו ע"ה והוא חזיון לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מכין רגליו (ברא' מט). והענין שרמו על

1) וחם (בגליון נ"א וחם) ומלת נח נח קודם לזה אין לה שחר ואולי צ"ל והכה בחום לבכו אליהם את הסצרי. 2) לבו בכ"י לנו. 3) שבת פח ע"ב. 4) ירושלמי פנחדרין פו ע"כ והנחומא פ' קרח. 5) או בנבואה חסיד יחד אינו מוכן ושמו יש להגיה בנבואה מיוחדת. 6) על אליהו ועל אדם הראשון. לא ידעתי מקורו. 7) גם במדרש ויקיר פ"א פתרו את חפסוק על דוד.

מלכות שאול שלא היה כוונת האל ובחירתו עליו. או איפשר לשיטה זו שנאמר על יעקב אבינו שנקרא חסיד לרוב תמימותו כאומרו איש תם יושב אוהלים (שם כה) ואם נפרש עליו שם גבור אין ספק שכל מיני הנבוכה נמצאו בו עד תכלית המין הראשון כמו שיראה מענין ויגל את האבן (שם כט) ומענין אומרו אם יבא עשו אל המחנה האחת והכתו וגו' ובענין (4 b) שמעון ולוי כמו שאמרו ז"ל וכלם בטוחים על כחו של זקן (4) ובענין ויאבק איש עמו (בראש' לב כח) הן לפי הנגלה הן לפי קצת דעות נסתרות שבו כהאבק עמו המלאך המשחית שרו של עשו ולא יכול לו וכ"ש המין הב' כמו שיראה מנבואת הסולם אלא שהנראה לשיטה זו שמלת לחסידך נאמרה על יעקב ושויתי עור על גבור נאמ' על יהודה כלום' שדברת בחזון ליעקב לחיות עורך על יהודה אשר הוא גבור באחיו כמו שידוע בכל ספוריו והכוונה כמו שביארנו שהמלוכה נאותה אליו מנחלת שבטו מקדם על פי נבואת יעקב אבי ע"ה לא שנודמן במקרה כענין מלכות שאול וזה הענין כבר רמזנו בחבורינו התלמודיים במס' חוריות אלא שהמשך הדברים יביאנו להשיב קצת הדברים הנה וזוהי שכבר ידעת מה שאמרו ע"ה שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ למנות מלך ולמחות זכר עמלק ולבנות בית הכחירה (5) ומקום המצוות בתורה שום תשים עליך מלך (דברי' יז טו) תמחה את זכר עמלק (שם סוף כח) לשכנו תדרשו ובאת שמה (שם יב ה) וכן ידעת שמצות מנוי המלך חיתה קודמת למצות חכרת זרעו של עמלק שכן דרשו מרכתי אותי שלח ה' למשחך למלך ועתה לך וחכית את עמלק (ש"א טו) וכן שהכרתה זרעו של עמלק קודמת לבנין בית המקדש מדכתי ויהי כי ישב המלך בביתו וחי' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר אל נתן הנביא ראה אנכי יושב בכית ארזים וארון אלי בתוך היריעה (ש"ב ז) ומכאן מצאו הראשונים מקום עיון אחר שכן למה כעם הכ"ה על ישראל כששאלו להם מלך עד שבא המענה מאתו ית' לא אותך מאסו כי אותי (ש"א ח ז) עד שהשיבו לעצמם שלא כעם עליהם להיות השאלה בלתי הוגנת אבל מפני שלא חיתה כוונתם לקיום המצוה רק להיותם (5 a) קצים בשמואל הנביא עם פרסום שלימותו וחזוק הראותו באותות ובנפלאות ובמופתים ואני חמה על תשוכתם שהרי לא שאלו דבר עד שנעשה שמואל הנביא זקן וידוע שהזקנה מתשת כח ההנהגה וכן שכבר מינה הוא עליהם את בניו עם היותם בלתי ראויים ונאותים לכך והנה כתיב בבאיור ויהי כי זקן שמואל וישם את בניו שופטים את ישראל ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הכצע ויקחו שחד ויטו משפט (שם) ועל זה נאמר ויתקבצו כל זקני ישר' וגו' ויאמרו הנה אחת זקנת ולא הלכו בניך בדרךך שימה לנו מלך וגו' (שם ה) וזנה הדבר מכואר כנפשו שחם שאלו כחונן כחכמה וברעת

6) מנהדרין דף כ ע"ב.

4) ב"ר פ"ט ורש"י בפירושו מכיאו בשם מרש אנדה.

בתם לכב ובנקיון כפים כי הוא היה זקן וכיון שראו בו שמינה את בניו ויש מקום חשד שלא לכא כן מאת האל ית' רק מצד בחירת נתינת השררה לבניו ועם זה שבניו לא היו ראויים לכך ולולא זה היו ראויים להעניש מיד ולא שיעתרו על זה, אלא שלרעתה הסכה בזה היתה שהמלוכה כבר נתיערה בנבואת יעקב אבי' לשבט יהודה שנאמ' לא יסור שבט מיהודה ומחוקק שבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקחת עטים ומלח עד האמורה כאן איננה זמן מורה על הפסק כלום' עד שיבא שילה אבל בכואו חסור אלא הוא כענין כי לא אעזבך עד [אשר] אם עשיתי את אשר דברתי לך (כראשי' כח) כלום' שלא חסור השגחתי סמך עד שיגיעך מה שהבטחתיך ואז תהיה השגחתי כך שלימה מכל וכל והוא כמי שאומר לבנו לא אמיר חסדי מאתך שלא אועילך יום יום עד שאעשיר אותך בעושר גדול יחד וכן הנה לא יסור שבט השררה ביהודה ואות המלכות מזרעו כמו שתראה בדגלים דגלו נוסע בתחלה ובפלגש בנבעת יהודה יעלה בתחלה וכן בכל ענין עד שיבא המשיח היוצא ממנו ואז יתפרסם (5 b) המלכות פרסום חזק והמשיח שהוא רובו על דוד לקצת פירושים והוא הנאות לנו הנה ובזמן שמואל הנביא לא היה כשבט יהודה ראוי למלוך ומכוער הדבר למנות הראשון רק באדם הגון ונכבד בתכלית המעלה ולזה היה קשה [בעיני] ¹ האל ית' על שלא נתאחרה הבקשה עד עמוד ביהודה ראוי למלכות כ"ש בעוד שמואל חי שעם זקנתו היה טורה בתוכחת בניו להדריכם בהנהגה הישרה או למנות אחרים תחתיהם ולא שישאלו לשעתם אלא שמצד שהיה הדין עמם לא נמנע האל ית' מלחקתה להם כפי האיפשר ונעתר להם להמליך מלך משאר השבטים את אשר תאות הבחירה עליו לפי חזון עד עמוד ביהודה ראוי לכך ונחל' ה' את יהודה חלקו². ולי עוד בזה דקדוק לעור ולסעד לזה הענין והוא שבעת שיעד לנביא להקים את שאול למלך אמ' והי גלה את און שמואל ונו' עד כעת סחר אשלה אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד (ש"א ט מז) ולא אמר למלך ובכאו לפניו זה יעצור בעמי (שם יז) ולא אמר ימליך בעמי ובעת משיחה אמר משחך ה' לנגיד (שם יא) על הדרך שנאמ' על זרובבל בנבואת דניאל להשיב ולבנות ירושלים³ עד משיח נגיד שבועים שבעה (דניאל ט כה). סוף דבר לא ייחס לו שם המלכות עד שחטא בקרבן העולה שגתנכא לו בקריעת מלכותו והוא אמרו נסכלת וגו' חכין ה' את ממלכתך אל ישר' עד עולם (ש"א יג יג) (ונתנה לרעך הטוב וגו')⁴ ועתה ממלכתך לא תקום (שם יג יד) וכן אותי שלח ה' למשחך למלך.. ועתה לך והכית את עמלק (שם טו) כאשר נודע לו בנבואתו אחרית דבר מראשיתו והוא אמרו עליו ויבאסך מהיות

(1) בעיני חסר בכי'. (2) לה"כ זכריה ב טו. (3) בכי' בירושלם. (4) ונתנד

לרעך חשוב וגו' הפגרתו כי לא נאמר בחטא הקרבן אלא כמעשה עמלק וצריך למוחקו או להשמיטו לגמרי.

מלך וגו' וכן ונתנה לרעך חטוב ממך ואמ' על זה וגם נצח ישר' לא ישקר ולא ינחם (שם טו כ"כט) ונצח ישר' רמז על האל ית' או על הנבואה ונקראה נצח ישר' מצד שהיא מיוחדת (62) לעם הנבחר כמאמרו¹) בקש שלא תשרח נבואה על אומות העולם וניתן לו ואל יקשה בעיניך אמרם²) אבל באומות העולם קם ומנו בלעם שכבר ביארנוהו בחיבורינו התלמודיים בסמ' אבות³) ובקצת שאר חיבורינו ורמז באמרו וגם נצח ישר' לא ישקר וגו' על נבואה לא יסור שבט מיוחדת כלום' שהגיע זמן שוב המלכות לאחותו וכשנורמן בשבט יהודה צמח צדיק ייעד האל על מלכותו ויחם עליו לשעתו שם מלכות ותוא אומרו אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך (ש"א טז א) ואע"פ שכבר קרא נגיד ג"כ ותוא באמרו שמואל לשאול בקש ה' איש כלבבו ויצוחו לנגיד (שם יג יד) זה מדרך המוסר שלא להעריכו לפניו ביתר ממנו וזהו אצלי שסמך לפסוק זה⁴) מצאתי דוד עכרי בשמן קרשי משחתיו כלום' שתכף שמצאתיו משחתיו כי לו יאתה מלוכה מקדם ר"ל למי שיגיע משבט יהודה תהלה ראוי לכך. ותהיה כוונת ענין הפסוק מאז הבטחת בנבואה בעבור חסידך להמליכו וקיימת את דברך וענין הרימותי בחור מעם על חיותו נבחר בין שאר הבנים. ויראה לי ג"כ שזהו ענין מה שארז"ל על מפלתו של שאול⁵) אתה אומר שירה אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה שאול מפניו וכבר פירש בו זולתי אלו נולדת במולו והוא נולד במולך ולא יראה לי כן אף כי דרכי הדת לא יתירו זה במחלמט כמו שביארנו בקצת חיבורינו. אבל [הנכון] אצלי לפרש כדרך שכתבנו שאלו היה הוא מורע המיוחד למלוכה כמוך או היית אתה מסונה לבר כמהו אבדתי כמה דוד מפניו אבל אתה אצל המלכות יורש גמור והיורש אם חוטא לפעמים מכסין אותו ואין מדקדקים אחריו כל כך אבל מי שאינו אלא כמסונה או כאפטרופוס מדקדקים אחריו אף בקלה שבקלות (6 b) וממעם זה יראה לי ג"כ שנמשח שאול בשמן המשחה כדכתיב ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו (ש"א י א) ודאי שמן המשחה היה ממה שאמר את פך השמן כלום' השמן הידוע והנבחר כענין שנאמ' ברוד ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אותו בקרב אחיו (שם טז יג) וידוע שמלכי ישראל לא היו מושחים אותם

(1) ברכות דף ז ע"א, ב"ב דף טו ע"ב. (2) סוף ספרי לפסוק ולא קם נביא בישר' כמשה. (3) עיין פתיחה לסמ' אבות דף ג ע"ב. (4) לפסוק זה או אמרת בחוון. (5) במ"ק דף טז ע"ב הגי' שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אלמלי אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו והפירוש נולדת במולו והוא דוד שנולד במול שלך נמצא שם בפירוש המיוחס לרש"י (ותוא כידוע פי' ר"ג מ"ה עם חוספות מאחד מהלמדיו או מהלמדיר רש"י) ועיין ד"ם שבכ"מ הגי' אבדתי כמה שאול מלפניו והפי' נולדת במולו והוא במולך ליתא שם ועיין מ' ש"ס הוצאת רש"י. מוזכר ז דף 64 שהביא פרוש זה מכ"י וז"ל אלו היה מולו של שאול מולך ומולך מולו.

בשמן המשחה אפי' ראשון שבהם ואם עשו כן מעלו בשמן המשחה וכשמשח אלישע את יהו לא שמן המשחה הית אלא שמן אפרסמון והוא שנאמ' שם ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים ויאמר לו חגור תתניך וקה פך השמן הזה (מ"ב ט א) כלום' שלא היה משמן המשחה ואיכ מה שמשחו את שאול משמן המשחה לא היה מצד שהיה דינו לכך אלא שהיה כמסוגלה מצד השבט חראוי לכך ובמקומו. ואיפשר לפרש בכוננת הפסוק שהוא רומז לנבואת שמואל עליו כלום' דברת בחזון לשמואל הנביא לחסידך להצליחו במלכותו. ומכל מה שכתבנוהו במלת לחסידך למדת שהיא נאמרת על יחיד כלום' שהיא בלא יוד וכן שמענוה מספר מדוייק ואם תמצא ביויד ירמזו לפי זה על נבואת יעקב ושמואל כלום' כבר דברת מענין מלכותי וייעדת אותו על ידי חסידך. ומכל מקום למה שכתבנו שהיא נאמרת על יחיד ואותה למיד שבמלת לחסידך שהיא באה במקום בעבור חסידך או על חסידך כמשמעו וירמזו על יעקב או על שמואל או לשניהם לא שנתחד הדבור לו ר"ל דוד¹) ונמצא דעת זה שאינו בכלל הנביאים רק מכת המדברים ברוח הקדש וכבר ידעת מה שלמדנו מדוד'ל שקדושת ספרי הפסוק חלוקה למדרגות ר"ל שקדושת התורה למעלה למעלה מכלם וקדושת ספרי הנביאים למטה מקדושת²) התורה ולמעלה מקדושת הכתובים וקדושת הכתובים (דא) למטה מכלם ונראה שדעתם ע"ה שספרי הכתובים אינם נבואה גמורה אלא שנכתבו ברוח הקדש וההפרש שבין נבואה ורוח הקדש הוא שהנבואה לא תבא רק לשלם מעיקר יצירתו בהכנתו בשני הכחות הצריכים אליה והם המדטה והשכלי ושהיה האיש עד תכלית שלימות החכמה כמה שאיפשר לשכל האינושי להשיגה ובעת הנבאו בהקיץ יתבטלו כרוכ הנביאים הכחות ההרגשיות ויראה דמיונו לפעמים כאלו איש מדבר עמו או ישמע קול מדבר דמיונות יבין מתוכם המכוון בנבואתו. זאת המדרגה חלוקה בנביאים גיכ ויתקלו בה אחד על חברו ברב או כמעט לפי מה שהם וכ"ש שנבואת מרע"ה אינה ממין שאר הנבואות אבל חלוקה מכלן וגבוהה עליהם בהרבה עניינים כבר התבארו בקצת חיבורינו אבל רוח הקדש הוא מדרגה למטה מן הנבואה והוא שאדם השלם כחתעסקו בדברים האלהיים תעוררהו רוח אלהים ותופיע על לשונו שבה והודאה או דברי שכל ומוסרים זהו דעת הקדומים בענין דוד המלך ע"ה ר"ל שלא להיות בכלל הנביאים [אבל] ברוח הקדש. וראוי לשאול שהרי מצינו בזה הספר מזמורים שהם נבואות גמורות לעתיד לבא בכמה מקומות ובפרט בהרכן בית המקדש ובנינו

(1) כעין זה פירש' לחסידך נתן הנביא וגר החזוה וראבי"ע פי' לחסידך המזוררים כמו היסן ואיתן שנקראו הוים ונביאים ורד"ק פי' לחסידך זה שמואל שהוא קורא לחסידך בלא יוד והם לחסידך לשון רבים ודעת המאירי שמלת בחזון רומזת על יעקב או שמואל או על שניהם ולחסידך פי' בשביל חסידך והוא דוד. (2) כ"י שקדושת.

ושאר דברים עתידים עד שקצת חכמים פירשו¹) שכל שיש בו כיוצא בזה הם מזמורים לקצת נביאים כחכם דוד במספרו וכמו שאמרו²) דוד כתב מספרו על ידי עשרה זקנים אדם הראשון מלכי צדק אברהם אסף חימן ידותון ושלשה בני קרח ומשה והקנין הוא שהשבעה מהם מצינו מזמורים על שמם והם בני קרח שחיה רעתם [על] שלשה בני קרח אמיר ואלקנה ואביאסף ואסף והימן וידותון ומשה איש האלהים והשלשה הנשארים שלא הוזכרו אמרו ז"ל שהם אדם הראשון ומלכי צדק ואברהם והוא שדעתם שהמזמור שיר ליום השבת אדם הראשון אמרו בערב שבת³) ובשבת השכים ואמ' מזמור שיר ליום השבת. ואמרו שאיתן (בד) האזרחי הוא אברהם⁴) אבי' וכמזמור נאם ה' לאוני אמרו שמלכי צדק אמרו⁵) מטה שמצאו על דברתי מלכי צדק וכל זה דרך דרש שאלו היו אמיר ואלקנה ואביאסף נביאים לא נעלמה נבואתם עד דוד אלא שדרך כלל הוא קורא תלויים בני קרח כמו שיתבאר כל זה עם שאר דברים כלליים לקצת ענייני הספר במזמור שלישי על ביאור מלת מזמור וכן שאר דברים יש לפרש בעניינים אחרים נאותים יותר על צד פשוטי המקראות כמו שיתבאר בכלם. ואף לדעתם מה יאמרו בדניאל שימצאו לו נבואות חזקות מפליאות בגלוי סודות מהם דברים סבוארים ומהם נעלמים עד עת קץ בהגיע עת דודים לברר וללבן הדברים אלא שאף הם חזרו ופירשו שדוד ודניאל היו נביאים אבל לא כנביאים האחרים ומתוך כך לא נכללו במפרי הנבואות. ואף זה לדעתי אינו כלום שאף שאר הנביאים היו מדרגותיהם חלוקות זו מזו כמטה וכמה ומ"מ כל שהוא נביא ושנאמרו דבריו בנבואה היה להם לסדרו בכלל הנביאים. והעיקר בזה לדעתי הוא שכל נביא שלא נשתלח לעם אם להתרותו על מעשיו הרעים להדריכו במעשה היושר או לצוותו בעסק העם במלחמות אע"פ שהוא נביא לא נכתבו דבריו בכלל הנביאים ונמצא ספר יהושע מצות להדריכם על ענייני המלחמות כביבוש הארץ וניצוח האויבים וכן הענין בעצמו בספר שופטים עם הצטרף עמו ענין דבורה ונדעון ובספר שמואל שנחנבא והוקם המלכות על ידי נבואתו עם הצטרף עמו ענין נתן הנביא וכ"ש ספר מלכים בנבואה הגדולה אשר לאליהו ואלישע והשאר הנזכרים שם ואין צריך לומר בארבעת ספרים האחרונים שכלם נתנבאו על שמם וארך הספור בתוכחותיהם ואזהרותיהם קבלת דוד ודניאל אינם סמין זה אבל נבואות עתידות לכד ועזרא (8^a) עם היותו נביא כמו שידוע בו שהוא מלאכי לא חיתה הכוונה במספרו רק ספור העליה מן הגלות איך נודרו בה ומה שכלל מן החוכחות שם לא בא רק דרך ספור שכבר נכת' בנבואת חגי זכריה ומלאכי שהוא עזרא וכן הענין בעצמו בדברי הימים ודברו שלמה כלם ודאי אינם על צד שמואל ששיר השירים אינו רק כענין ספור

(1) כגון תראבי"ע. (2) ב"ב יר ע"ב. (3) יש כאן חסרון וכצ"ל: בע"ש גורש

מ ג"ע, עין פרקי דר"א פ"יט. (4) ב"ב טו ע"א. (5) שם יד ע"ב ובפירוש"י.

הרבקות הגדול שבין האומה לשם וקהלת על צד החכמה ומשלי על צד חכמה ומוסר וכן ספר איוב נכתב להודיע על צד הקבלה מהלוקת ענייני החשנחה והכרתם ורות אינו רק סיפור ענין ותכלית הכוונה להודיע בו יחס דוד המלך ע"ה ומגלת אסתר ספור ענין להודיע חנם הגדול ואיכה אינה רק כענין קינה על החרבן ואסננס כלם נאמרו ונכתבו ברוח הקדש ולכן נכללו כלם בס' הכתובים עם היות דוד ודניאל ועזרא בכלל הנביאים ואע"פ שרבותי אמרו¹ בדניאל על הפסוק שנאמ' בו והאנשים אשר אתי לא ראו את המראה מאי אנשים זה הגי זכריה ומלאכי איהו עדיף מניחו ואינהו עדיפי מניה ופירשו בו אינהו עדיפי מניה דאינהו נביאי ואיהו לא נביא ואיהו עדיף מנייהו דאיהו הוא ואינהו לא חזו שמשמען של דברים שדניאל לא היה נביא אין הכוונה אלא על צד שביארנו שלא היה בדרך שיהיו דבריו נכללים במפרי הנבואה. ומעתה נתחיל בביאור הספר כ"ה ונאמר:

מזמור ראשון

כוונת המזמור לשבח מעלת החכמה ושחיא תכלית שלימות האדם ושראוי להיות כל פעולותיו פונות אל זה התכלית הנכבד. ומלת אשרי היא מענין ותומכיה מאושר (משלי ג' יח) און שמעה ותאשרני (איוב כט יא) והמלה נאמרת לעולם בלשון רבים אשרי אשריו אשריך ישראל (דברים לג כט) מפני שהיא אמורה על קבוץ הצלחות שאין דרך (8 b) לאשרו להצלחת דבר אחד אלא איכ אותו דבר כולל הצלחות רבות. ויחס בענין שלוש כתות כל אחת בלשון מיוחד בפני עצמו וכן ההתדבקות בהם ויחס לכל אחת מהם לשון מיוחד וכן באיכות ההנהגותיהם והכתות הם רשעים וחטאים ולצים ותהרבק בהם הוזכר בלשון הליכה ועמידה וישיבה והנהגותיהם הוזכרו בלשון עצה ודרך ומושב ורבותי ע"ה שאלו² וכי מאחר שלא הלך מתיכן עמר ואם לא עמד מתיכן ישב אלא מלמד שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישוב. נראה שההליכה אצלם היא הליכה הרגל בלא שום עכוב בעולם והעמידה היא עכבה טועמת כאדם ששותה שם בעמידה וחשיבה היא עכבה תמידית כאדם שיושב עמהם והכרתם תביא לעמוד בדרכם ולאחוז מדותיהם עד שבסוף ישב במושכם כמוהם. ומ"ם נראה לי לפרש דרך אחרת והוא שההליכה אצלי יורה על אחיזה חזקה ומתמדת יותר מן העמידה והעמידה יותר מן הישיבה כמו שנבאר והענין אצלי הוא שלא כיון לשבח בזה מי שאינו רשע או מכעים וסודר שאין מן הראוי לומר אשרי מי שאינו סין או כופר או רשע או מכעים שאף החסון והפחותים ימאנו וימאסו זה ויכירו פחיתותו אבל הכוונה

(1) מגילה דף ג ע"א על פס' בדניאל י ז. (2) ע"ו יח ע"ב, שרש סו"ס א ס"ו ז.